

MANZINGER KRISZTIÁN

ASSZIMILÁCIÓ VAGY INTEGRÁCIÓ:
A LETT OKTATÁSPOLITIKA CÉLRENDSZERE

A külhoni magyarok helyzete miatt, de akár a magyarosítás 19. század végi, 20. század eleji eseményeire visszatekintve is ismerjük az anyanyelvű oktatási rendszer fontosságát. A nemzetállam eszméjének 18. század óta zajló térnyerésének következtében általános gyakorlat, hogy az állam igyekszik a belső heterogenitást felszámolni és egységes struktúrákat teremteni, amelyek egyszerűbbé, átláthatóbbá, olcsóbbá és ellenállóbbá teszik az országot. Az egyik ilyen – az állam léte szempontjából alapvető fontosságú – intézmény az oktatási rendszer, amelynek kiemelt feladata az államhoz kapcsolt identitáselemek átörökítése a következő generáció számára. Ez vezetett az általános tankötelezettség bevezetéséhez, amely összekapcsolódva az állam egységesítő törekvéseivel, a politika mezejébe emelte az oktatáspolitikát.¹ Ez minden államra jellemző jelenség, de azokban az országokban, ahol jelentősebb számú, illetve esetleg területileg koncentráltan élő kisebbségek találhatóak, ott az oktatás nyelvének és az oktatás tartalmának a megválasztása jó eséllyel válik az identitását védő nemzetiség és az egységet célzó állam szimbolikus küzdelmévé, aminek komoly társadalmi következményei lehetnek.

Jelen írásban a kortárs lettországi oktatáspolitikai nyelvi aspektusait vizsgálom történeti kitekintésben. Ennek időszerűségét nemcsak a lett oktatáspolitikai elmúlt évekbeli jelentős módosulásai indokolják, hanem az is, hogy sokak szerint a lettországi társadalomra jellemző etnikai szegregáció egyik fő oka az anyanyelvű oktatási rendszerek létében keresendő.² A vizsgálat során először röviden bemutatjuk az 1920–1940 közötti Lettország oktatáspolitikájának kisebbségeket érintő vonatkozásait, majd a szovjet időszakban bekövetkezett etnikai változásokat, és az akkori oktatáspolitikát vizsgáljuk szintén nyelvi szempontból. Ezt követően az 1991-ben függetlenségét visszaállított Lettország oktatáspolitikájának

1 Manzinger Krisztián: *A területi fókuszú kisebbségvédelem szükségessége és főbb ismérvei Európában*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar: Budapest, 2019. 15–23.

2 Pisarenko, Olga: The Acculturation Modes of Russian Speaking Adolescents in Latvia: Perceived Discrimination and Knowledge of the Latvian Language. *Europe-Asia Studies*, 2006. 58 (5). 751–773, itt: 757.

vonatkozó ismerveit tekintjük át, bemutatva annak nemzetközi vonatkozásait, illetve szociológiai felmérések révén – amelyekből sajnos meglehetősen kevés áll rendelkezésre – az alkalmazott oktatáspolitikai társadalmi eredményeit. Kiemelt figyelmet fordítunk a 2004-es, 2018-as és 2022-es törvénymódosításokra azok tartalma és nemzetközi intézmények részéről való értékelése tekintetében is, de emellett néhány kisebb, de jelentős változtatásra is kitérünk.

Az első Lettország és a kisebbségek oktatása

Lettország függetlenedésének célkitűzése viszonylag későn, a 19. század végén jelentkezett először, de az ország területét magában foglaló Orosz Birodalom 1917-es katonai veresége gyorsan lehetőséget adott annak megvalósítására. Az 1918–1920 közötti évek polgárháborús időszakát követően a mainál valamivel nagyobb területen³ létrejött ország már kezdettől fogva sokszínű volt etnikai és nyelvi szempontból. A lakosság száma a háború során jelentősen csökkent – 2,5 millióról 1,6 millióra – az 1920-as első népszámlálás szerint pedig a népesség 72,7%-a volt lett, 7,8%-a orosz, 4,9%-a zsidó, 4,7%-a belarusz, 3,6%-a német, 3,4%-a lengyel, 1,6%-a pedig litván nemzetiségű.⁴ Amíg a németek és a zsidók az átlagnál vagyonosabbak és iskolázottabbak volt, addig az oroszok és a belaruszok szegényebbek és iskolázatlanabbak, habár később, az orosz polgárháború végeztével jelentős számú orosz értelmiségi menekült érkezett.⁵ Az utolsó, 1935-ös népszámláláskor az 1,95 millió fős lakosság 75,5%-át tették ki a lettek, míg az oroszok 10,6%-ot, a zsidók 4,8%-ot, a németek 3,8%-ot, a lengyelek 2,5%-ot, a litvánok pedig 1,2%-ot.⁶ Az orosz nemzetiiségűek már akkor is jelentős részét alkották a délkeleti régióban, Latgáliában élő vidéki lakosságnak, de jelentős német, lengyel és litván kisebbségekkel bíró vidéki települései is voltak az országnak.⁷

3 A lett csapatok és szövetségeseik a szovjet haderővel szemben megvívott 1920. január 3–5. közötti daugavpilsai és a január 12–14. közötti abrenei csaták révén stabilizálták a keleti határokat. Ez utóbbi révén Riga megszerezte a fontos vasúti csomópontot jelentő, az orosz közigazgatási rendszerben Pszkov kormányzósághoz tartozó, orosz lakosságú Abrene települést és környékét, amelyet az 1944-es második szovjet megszálláskor csatoltak az Oroszországi SZSZSZK-hoz.

4 Martuzāns, Bruno: Ethnicities in region of Latvia. Statistics. *ROOTS = SAKNES*, 1995–2002. Letöltés helye: www.roots-saknes.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

5 Gusachenko, Andrejs – Kleinberga, Vineta: The Emergence and Restoration of the State: Latvia in 1918 and 1990. *TalTech Journal of European Studies*, 2021. 11 (1). 55–78, itt: 58.

6 Martuzāns, 1995–2002. Ethnicities in region of Latvia, i.m. Az oroszok számának és arányának jelentős emelkedése elsősorban az orosz polgárháború lezárultát követően menekülők beáramlásának volt a következménye.

7 Mežs, Ilmārs – Nēmets, Ādams (Németh, Ádám): 1935. Gada tautskaites datu pielāgojums rajonu un mūsdienīgu pagastu idealijumam. *Latvijas Zinatņu Akadēmijas Vestis/Proceedings of the Latvian Academy of Science*, 2014. 68 (3–4). 61–84, itt: 64, 75–80.

Az újonnan függetlenné vált és belső küzdelmekkel, illetve német, majd orosz katonai invázióval is sújtott ország számára kiemelt cél volt a nemzetközi elismertség. Az első *de iure* elismerést a Szovjet-Oroszországgal aláírt 1920. augusztus 11-ei rigai béke biztosította, amely megnyitotta az utat a nemzetközi közösség többi tagja számára, majd Lettország 1921. szeptember 22-ei felvétele előtt is a Népszövetségbe.⁸ Ez utóbbit elősegítendő Lettország – más államokhoz hasonlóan – a belépése napján írásban vállalt kötelezettséget a Népszövetség Közgyűlésének 1920. december 15-ei ajánlásának teljesítésére.⁹ A két világháború közötti időszak kisebbségi jogok szempontjából meghatározó jogalkotására azonban még ezt megelőzően, 1919-ben került sor: az oktatási törvény, illetve a kisebbségi iskolákról szóló törvény megalkotásával. A két világháború közötti időszakban később jelentős vonatkozó szabályozás, így például kisebbségi nyelvhasználati törvény már nem született.

Az 1919-ben elfogadott két törvény alapján a kisebbségek oktatási szempontból gyakorlatilag autonómiát élveztek. Kisebbségi tannyelvű iskolát az állam, a járások vagy a települések önkormányzatai tarthattak fenn, az állam pedig – elvileg – az adott nemzetiség számarányának megfelelő mértékben fordította az adott iskolákra az oktatási költségvetést.¹⁰ A törvény értelmében harminc azonos kisebbségi nyelvet beszélő gyermek esetében kötelező volt a megfelelő iskola felállítása, a szülők pedig csak akkor járathatták a gyermek anyanyelvétől eltérő tannyelvű iskolába a gyermeküket, ha a településen nem volt az anyanyelvén oktató iskola. Az iskolák az egyes intézményekben működő pedagógusi tanácsok révén autonómiát élveztek oktatási-nevelési kérdésekben. A lett nyelv oktatása a második tanévtől, a lett történelem és földrajz lett nyelven történő oktatása pedig a harmadik évtől volt kötelező. A közoktatásügyi minisztériumban külön osztálya volt a kisebbségi oktatásnak, amelyen belül minden kisebbség ügyeit külön alosztály intézte. Az alosztályok mellett egy-egy bizottság dolgozott, amelynek vezetője az osztály vezetője, az adott nemzetiség három képviselője és három iskolai tanító az adott nemzetiség soraiból. Ez a bizottság volt jogosult kisebbségi iskola felállításáról és megszüntetéséről, az iskola fokozatának megváltoztatásáról, minisztériumbeli alkalmazottak és tanítók elmozdításáról dönteni.¹¹ Érdekeség, hogy a zsidó iskolák többnyire már az 1920-as években héberül tanítottak és a jiddis csak kiegészítő nyelv volt.¹²

8 Gusachenko, 2021. The Emergence, i.m. 65–66.

9 „Abban az esetben, ha a balti és a kaukázusi államokat és Albániát fölvennék a Népszövetségbe, a Közgyűlés azt ajánlja nekik, hogy tegyenek a kisebbségek védelmére a kisebbségi szerződésekben megállapított általános elveknek megfelelő intézkedéseket és a végrehajtás módjaitól lépjenek a Tanáccsal egyezsége.” Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jogok védelme*. Oriens: Budapest, 1922. 120.

10 Böszörményi Jenő: A kisebbségek oktatáshoz való jogának védelme a nemzetközi jogban. I. rész. *Pro Minoritate*, 2002. (4). 108–139, itt: 134.

11 Tomcsányi János: A lett közoktatás rendszere. *Néptanítók Lapja*, 1929. 62 (27–28). 5–6.; Gál Kelemen: A német kisebbségek iskolai jogai Európában. *Magyar Kisebbség*, 1927. 6 (9). 337–367, itt: 361–362.

12 *Uj Kelet*, 1925. október 30. 8(248), 8.

1923–25 között a német, az orosz, a zsidó és a lengyel kisebbség is megpróbálta a saját kulturális autonómiájának szabályairól szóló törvényt elfogadtatni a parlamenttel. Ám a lett parlamenti többség számára – az osztrák Karl Renner inspirálta kulturális nemzeti autonómia alappillérenek tekintett – adókivetés joga és a nemzetiségi regiszterek vezetése államon belüli állam rémképével fenyegettek, ezért – kihasználva, hogy a nemzetiségek maguk sem tudtak megegyezni a követeléseikben – elutasították a tervezeteket.¹³ Az 1930-as évek elején már voltak törekvések az iskolai autonómiák korlátozására,¹⁴ de lényeges változás 1934-ben állt be, amikor Kārlis Ulmanis miniszterelnök katonai hatalomátvételét követően egy fasisztoid, autokrata rezsim épült ki, amely minden tekintetben a letteket kívánta helyzetbe hozni. Ulmanis maga a kisebbségek jelenlétéről nyilvános megszólalásokban alig ejtett szót, a politikája viszont annál inkább azok kiszorítására és pozícióik átvételére irányult: elégtelen állam iránti lojalitás miatt tanárok és iskolaigazgatók menesztésére került sor, újságait leállították vagy erős cenzúra alá vették, de az ipar államosítása és lett vezetőtestületek alárendelése is súlyosan érintette pozícióikat, elsősorban a németek és a zsidók esetében.¹⁵ Az átalakulás szimbolikus eseménye volt az államnyelvtörvény 1935. január 5-ei elfogadása, amely ellehetetlenítette például a német és orosz addig szabad parlamenti és más nyilvános használatát.¹⁶

A politikai átalakulás a kisebbségi iskolákat is érintette: 1934 májusában korlátozták a kisebbségi iskolák működését – a gyermek csak a szülei etnikumának megfelelő tannyelvű iskolába járhatott, ha vegyes házasságból származott, akkor az apa etnikumának megfelelő tannyelvűbe, kivéve, ha a valamelyik szülő lett nemzetiségű volt, mert akkor kötelezően lett tannyelvű iskolába kellett járnia. A lett tannyelvű iskolákba bárkit be lehetett íratni a továbbiakban is – szemben a kisebbségi tannyelvűekkel, amelyeket csak legalább hatvan gyermek megléte esetén lehetett megnyitni, míg egy kisebbségi tannyelvű osztály indításához legalább harminc gyermek kellett.¹⁷ Az 1934–40 közötti években a kisebbségi tannyelvű iskolák száma bezárások vagy lett iskolákkal összevonás miatt jelentősen csökkent, az orosz középiskoláké például kilencről kettőre,¹⁸ de a lengyelek több iskoláját is bezárták.¹⁹ Az orosz iskolák helyzete korábban sem volt fényes, egyrészt számárányuknál lényegesen kevesebb állami támogatásban részesültek, másrészt

13 Germane, Marina: *The history of the idea of Latvians as a civic nation, 1850-1940*. PhD-értekezés. University of Glasgow, 2013. 300–303.

14 40 millió elnyomott ember él „kisebbség”-i sorsban Európában. *Délamerikai Magyarság*, 1933. január 31. 1.

15 Germane, 2013. *The history of*, i.m. 325, 328, 336.

16 Germane, 2013. *The history of*, i.m. 323.

17 Germane, 2013. *The history of*, i.m. 321.

18 Germane, 2013. *The history of*, i.m., 323, 328.

19 Mahwood, Will: *Lettek és lengyelek (Latgallia – egy lettországi népcsoport sajátos történelmi öröksége)*. *Valóság*, 2016. 59 (6). 124–128, itt: 126.

iskoláikat gyakran tették lett tannyelvűvé, illetve az orosz nyelvű gyermekek közel fele egyáltalán nem járt iskolába.²⁰

A Lett SZSZK időszaka

Az 1940-es, majd 1944–45-ös szovjet megszállást követően az országot Lett Szovjet Szocialista Köztársaság (Lett SZSZK) néven szervezték meg a Szovjetunió keretein belül. A tagország adminisztratív határa – Abrene (на Пыталово, Oroszország) és környéke kivételével – megegyezett a két háború közötti államhatárral, azonban az ország népességében jelentős változás állt be. Az orosz nyelvűek tömeges betelepítése, majd betelepődése miatt már 1959-re 26,6%-ra nőtt az oroszok és 62%-ra csökkent a lettek aránya,²¹ míg az 1989-es utolsó szovjet népszámlálásra az arányok 34%-ra, illetve 52%-ra módosultak,²² vagyis a lett nemzetiségűek immár csak a népesség alig több mint felét tették ki – 1935-ben még háromnegyedét –, miközben az oroszok egyharmadát.

A Lett SZSZK-ban két párhuzamos oktatási rendszer létezett, egy lett és egy orosz tannyelvű. A két háború között működő kisebbségi tannyelvű iskolákat bezárták, az utolsó lengyelt például 1949-ben.²³ A lettek – többnyire – lett, az oroszok és más kisebbségek az orosz tannyelvű iskolákba jártak, ami más szovjet tagállamokhoz hasonlóan a kisebbségek orosz nyelvűvé válását eredményezte.²⁴ Ezt a szovjet politikát a lett Alkotmánybíróság is sérelmezte egy 2005-ös döntésében, megemlítve, hogy az 1970-es években a Lett SZSZK-ban élő nem lett és nem orosz nyelvű diákok 85%-a oroszul, 15%-a pedig lettül folytatta a tanulmányait.²⁵ A másik hatása az iskolarendszernek az aszimmetrikus kétnyelvűség kialakulása volt: egynyelvű oroszokat és lett–orosz kétnyelvű letteket termelt, ami a statisztikai adatokból is kiviláglott. Az 1989-es népszámlálás szerint amíg szinte minden lett folyékonyan beszélt oroszul, addig a Lett SZSZK-ban élő oroszoknak csak 20%-a beszélt folyékonyan lettül.²⁶

20 Észtország, Lettország és Litvánia német és orosz kisebbségek. *Stud Statiztikai Tudósító*, 1939. október 16. 8 (219). 2–3.

21 Всесоюзная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по республикам СССР. ЛАТВИЙСКАЯ ССР. Letöltés helye: <http://demoscope.ru>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

22 Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР. ЛАТВИЙСКАЯ ССР. Letöltés helye: <http://demoscope.ru>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

23 Szesztay Ádám: Lengyel kisebbségek a Szovjetunió utódállamaiban. *Regio*, 1993. 4 (1–4). 30–58, itt: 50.

24 Ölveczky Anna: A Lett Köztársaság állampolgársági politikája 1989–2009. *Pro Minoritate*, 2010. (2). 137–161, itt: 154.

25 Az AB Dribins, L.: *Ethnic and National Minorities in Europe*. Information Bureau of the European Council: Riga, 2004. 71–72. munkáját idézi. A 2004-18-0106. sz. ügyben 2005. május 13-án hozott ítélet rendelkező részének 1. pontja, 24.

26 Pisarenko, 2006. *The Acculturation*, i.m. 756.

Oktatáspolitikai a függetlenségét visszaállított Lettorszáiban

A szovjet megszállás évtizedeiben jelentősen átalakult etnikai összetétel miatt 1991 után az oktatáspolitikai kiemelt figyelmet kapott. A változás már a függetlenség visszaállítását megelőzően megkezdődött, így például az állam támogatásával és az érintett nemzeti-ségek kérésére sor került a szovjet időszakban felszámolt nem lett vagy orosz tannyelvű iskolák visszaállítására. Az ország lengyel lakosságának hagyományos központját jelentő Daugavpilsben 1989-ben, Rigában 1990-ben szervezték újra a lengyel tannyelvű osztályokat, habár kezdetben kevés jelentkezővel.²⁷

Az oktatás tekintetében az egyik fontos jogszabály még az átmenet idején, 1991. március 19-én elfogadott, Lettorszáiban valamennyi nemzetisége és etnikai csoportja számára kulturális autonómiát biztosító törvény volt. A törvény állampolgárságtól függetlenül biztosítja az állam állandó lakosai számára az alapvető emberi jogokat, az identitásválasztás szabadságát, a határokon átnyúló kapcsolattartás jogát, az állam területe elhagyásának a jogát, valamint az oda visszatérését, illetve az állam kötelezettségévé teszi a nemzeti és etnikai csoportok oktatási, nyelvi és kulturális fejlődéséhez szükséges források biztosítását.²⁸ A törvénynek azonban volt két jelentős problémája: egyrészt az anyanyelvű oktatás kérdését a generális oktatási törvény szabályozására bízta, másrészt egyenlőtlen helyzetet teremtett azért, hogy a lív közösséget a többi etnikai csoporthoz képest több joggal ruházta fel.²⁹

Miközben az állam a függetlenség után is finanszírozta az orosz tannyelvű általános és középiskolák működését, az oktatáspolitikai 1991 után szimbolikus kérdéssé vált, mert lett részről attól az „oroszeszély” megszüntetésének eszközét remélték, orosz részről pedig az identitás megőrzéséhez való hozzájárulást a lett nemzetállamban. Ennek megfelelően az oktatással kapcsolatos kérdések politikai jelentőséget kaptak, a kulturális és a metodológiai kérdések pedig másodlagossá váltak.³⁰ Az orosz nyelvű oktatás súlyát jól mutatja, hogy 1993-ban Lettorszáiban 212 orosz és 127 vegyes tannyelvű iskola működött, az ország összes általános iskolába járója közül pedig 41,8% járt orosz tannyelvű oktatási

27 Szesztay, 1993. Lengyel kisebbségek, i.m. 50.

28 Petropavlovskava, Alla: Latvia Passes Law on Free Development of Ethnic Groups. *JPRS Report Soviet Union Political Affairs*. US Department of Commerce, 1991. április 9. 22. Letöltés helye: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA369735.pdf>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

29 Alijeva, Lilija: Left Behind? A Critical Study of the Russian-speaking Minority Rights to Citizenship and Language in the Post-Soviet Baltic States. Lessons from Nationalising Language Policies. *International Journal on Minority and Group Rights*, 2017. 24(4). 484–536, itt: 500–501.

30 Pisarenko, 2006. The Acculturation, i.m. 757. Ezt a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény Miniszteri Bizottságának legutóbbi, 2021. március 3-ai állásfoglalása is problémának nevezte. Resolution CM/ResCMN(2021)9 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Latvia, CM/ResCMN(2021)9, 1. b. pont második bekezdés.

intézménybe.³¹ A jogalkotó ennek csökkentését kiemelt célnak tekintette, ezért már 1992-ben az állami fenntartású szakközépiskolák második évfolyamától a lett nyelvű oktatást tették elsődlegessé,³² de ugyanígy szinte teljesen lett nyelvűvé tették az állami fenntartású felsőoktatást. Habár magánegyetemek számára ilyen kötelezettséget – akkor még – nem írtak elő,³³ így az 1995/96-os tanévben nyolc orosz és egy angol nyelvű (Riga School of Economics, svéd fenntartású) magán-felsőoktatási intézmény működött az országban,³⁴ az átalakítás mégis jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a városi orosz nyelvűek lett tudása jobbá vált, mert leginkább így tudtak felsőfokú tanulmányokat folytatni.³⁵

*Az 1999-es oktatási törvény*³⁶

A következő lényeges változtatás 1995-ben történt, amikor az általános iskolákban két, a középiskolákban pedig három tantárgy lett nyelvű oktatását tették kötelezővé. Az érintett tárgyak kiválasztása az iskolák kompetenciájába tartozott, így ezek sok esetben olyan tárgyak lettek, amelyeknek kisebb jelentősége volt az oktatásban: testnevelés és művészeti tárgyak.³⁷ A változtatást azonban nem készítették elő, és a kudarcból 1998-ra azt a következtetést vonta le a jogalkotó, hogy más módon kell a kérdést kezelni.³⁸ Ezt erősítette az is, hogy az 1997/1998-as tanévben az országban működő 1074 általános iskola közül továbbra is 199 volt orosz, 150 vegyes, 6 pedig más kisebbségi tannyelvű.³⁹ Az 1998. október 29-én elfogadott törvény – amely megszüntette a korábbi, nyelvi alapon elkülönített iskolarendszert egységes oktatási programot írt elő az iskoláknak – tovább erősítette a lett szerepét a kisebbségi – immár egyre inkább kétnyelvűvé tett – oktatási intézményekben. A kétnyelvű oktatás céljának az államnyelv ismeretének terjesztését tekintették,⁴⁰ lett részről

31 Druviete, Ina: Linguistic human rights in the Baltic States. *International Journal of the Sociology of Language*, 1997. 127. 161–185, itt: 176.

32 Commercio, Michele E.: Exit in the Near Abroad – The Russian Minorities in Latvia and Kyrgyzstan. *Problems of Post-Communism*, 2004. 51(6). 23–32, itt: 25.

33 Ijabs, Ivars: Alienated Neighbors – The Integration of the Russian-speaking Minority in Latvia. *Minorities – Social Position and Political Representation*. Konrad Adenauer Stiftung: 2013. 21–42, itt: 28.

34 Druviete, 1997. Linguistic, i.m. 177.

35 Ölveczky, 2010. A Lett, i.m. 154.

36 Lettországnak az oktatásra vonatkozó szabályokat több törvény tartalmazza, amelyeknek elérhető a felrolása. Letöltés helye: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/latvia/legislation-and-official-policy-documents>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

37 Ölveczky, 2010. A Lett, i.m. 155.

38 A Lett Egyetem Bölcsészettudományi Kara Szláv Nyelvek és Irodalom Tanszékének oktatója, Tatjana Liguta érvelése a lett Alkotmánybíróság előtt 2005-ben a 2003-as – később bemutatott – törvénymódosítás kapcsán. A 2004-18-0106. sz. ügyben 2005. május 13-án hozott ítélet 8. pontja, 13–14.

39 Druviete, Ina: Sociolinguistic Aspects of Bilingual Education in Latvia. *Sociolinguistica*, 2000. 14 (1). 153–157, itt: 154.

40 Druviete, 2000. Sociolinguistic Aspects, i.m. 154.

pedig még ezen felül is a vegyes osztályokat preferálták. Tették ezt annak ellenére is, hogy egy 1997-ben végzett felmérés azt találta, hogy a lett és orosz nyelvű diákok közös osztályban oktatása nem célravezető akkor, ha az utóbbiak és szüleik nem beszélnek megfelelő mértékben a lett nyelvet – az államnyelv ismerete ekkor még nem volt a mai mértékben elterjedt, ekkor ugyanis az orosz tanítási nyelvű gimnáziumok diákjainak mindössze 7%-a beszélt folyékonyan lettül.⁴¹

A módosítás öt iskolatípust vezetett be: (1) lett tannyelvű 9. osztály, ahol a kisebbségi nyelv és kultúra kötelező tantárgy (a 2004/2005-ös tanévben a kisebbségi tannyelvű iskolák 15%-a), (2) a kisebbségi nyelv és kultúra kivételével teljesen kétnyelvű oktatás a 9. osztályban, a diák maga választhatja meg a vizsga nyelvét (13%), (3) a lett nyelv szerepe fokozatosan erősödik a 9. osztályig, a kisebbségi nyelv és kultúra oktatása garantált (42%), (4) 1–4. osztályban minden tantárgy kisebbségi nyelven, 9. osztályban legalább 10-11 tantárgy lettül vagy kétnyelvűen (11%), (5) az adott iskola által kifejlesztett saját modell (19%).⁴² A kormányzati cél itt a kormány által kidolgozott oktatási programhoz való hozzáférés lehetőségének biztosítása mellett a lett nyelv elsajátításának elősegítése volt – ennek egyik fő eszköze az ENSZ fő finanszírozásában 1996-ban indított *Lett nyelvi képzés nemzeti program*,⁴³ majd a 2000-ben meghirdetett állami integrációs program lett –, illetve a kisebbségi nyelv és kultúra megőrzésének lehetővé tétele, mindezt pedig lett–orosz táborok is kiegészítették az előítéletek csökkentése érdekében.⁴⁴

A 2004-es törvénymódosítás

A függetlenség 1991-es visszaállítását követő talán legnagyobb tüntetэшullám az oktatási rendszer 2003–2004-ben lezajlott átalakításához kapcsolódott. Egy újabb jogszabálmódosítás alapján 2004. szeptember 1-jétől – jelentős tüntetések közepette – a középiskolákban (10–12. osztály) bevezették a 60-40%-os arányt, vagyis azt, hogy a tantárgyak legalább 60%-át lettül kell oktatni; a felmenő rendszerben való bevezetésnek köszönhetően a 2006/2007-es tanévre fejeződött be a kisebbségi nyelvű középiskolai oktatás lettdomináns kétnyelvűsítése.⁴⁵ Előírás volt az is, hogy a kisebbségi nyelven oktatott tantárgyak elsősorban azok lehetnek, amelyek a kisebbség kultúrájához vagy történelméhez

41 Ölveczky, 2010. A Lett, i.m. 155.

42 Hogan-Brun, Gabrielle: Language-In-Education across the Baltic: Policies, Practices and Challenges. *Comparative Education*, 2007. 43 (4). 553–570, itt: 562.

43 Solska, Magdalena: Citizenship, Collective Identity and the International Impact on Integration Policy in Estonia, Latvia and Lithuania. *Europe-Asia Studies*, 2011. (6). 1089–1108, itt: 1096.

44 Hogan-Brun, 2007. Language-In-Education, i.m. 561.

45 Vihalemm, Triin – Hogan-Brun, Gabrielle: Language policies and practices across the Baltic: processes, challenges and prospects. *European Journal of Applied Linguistics (EuJAL)*, 2013. 1 (1). 55–82, itt: 62.

kötődnek.⁴⁶ 2007-től pedig a kisebbségi tannyelvű iskolák az érettségi tesztsorokat ki-
zárólag lettül kapták, de a diákok jogosultak voltak eldönteni, hogy lettül vagy az anya-
nyelvükön töltik ki,⁴⁷ a fordítást ebben az esetben az intézmények biztosították.

A nyelvkérdés egyoldalú, esetenként tabuként való kezelését jól mutatja, hogy a re-
formot megelőzően nem voltak kutatások, illetve elemzések a várható hatások kapcsán
– feltételezhetően azért, mert ezeknek az állam számára kedvezőtlen eredménye rontotta
volna a gyakorlatba ültetés esélyét –, aminek a következménye a kérdés átpolitizálódása
lett. A kormány a 2003-2004-es tiltakozások ellen azzal érvelt, hogy a változás célja a lett
nyelv elsajátításának lehetővé tétele és az integráció előmozdítása, viszont a diákok és a
tanárok is panaszkodtak a megfelelő nyelvtudás hiánya miatti problémákra, a taneszkö-
zök elégtelenségére, illetve a szovjet időszakból megmaradt oktatói habitusokra, ami a
tananyag mechanikus leadására és nem a diákok bevonására koncentrált.⁴⁸

A lett kormányzati érvelésnek némileg ellentmond, hogy már egy 2004-es felmérés
azt mutatta, hogy akkor az országban élő oroszok mintegy 90%-a valamilyen szinten
beszélt lettül, a nyelvtudás pedig – természetesen – a fiatalabb generációk esetében jobb
volt, mint az idősebbek között.⁴⁹ Ellentmondtak annak egy 2002. február és április kö-
zött 459 rigai orosz tannyelvű iskolába járó 13-14 éves hetedikes – a középiskolai oktatást
érintő 2004-ben életbe lépő változással érintett első évfolyam – diák bevonásával lezaj-
lott felmérés eredményei is. Ez a felmérés azt találta, hogy habár a diákok önbevallásuk
szerint jól beszélnek lettül és többnyire nem tapasztaltak diszkriminációt oroszáguk
miatt, elsődleges céljuknak a nyelvük és kultúrájuk megőrzésével és a lett nyelv ma-
gas szintű ismeretével együtt járó társadalmi integrációt tekintik. Az asszimilációt és a
nyelvi zárványba vonulás lehetőségeit elvetették, azonban a második legtöbbet választott
megküzdési stratégia – különösen a lett állampolgársággal nem rendelkezők részéről – a
szegregáció volt, vagyis a párhuzamos társadalomba szerveződés, amit az orosznyelvűek
városokba koncentráltága és az orosz nyelv erőteljes jelenléte is lehetővé tesz.⁵⁰ Érdemes
viszont azt is hangsúlyozni, hogy ebben az időszakban a lett népesség túlnyomó többsége

46 Ölveczky, 2010: A Lett, i.m. 155–156.

47 A lett nyelvet választók száma fokozatosan emelkedett, a 2013/14-es tanévben 76% volt, a 2016/17-es
tanévben pedig már 92%. Opinion No. 975/2020 on the Recent Amendments to the Legislation on
Education in Minority Languages. CDL-AD(2020)012, Latvia – Opinion on the recent amendments
to the Legislation on Education in Minority Languages, adopted by the Venice Commission on 18 June
2020 by a written procedure replacing the 123rd Plenary Session. 18. pont. Letöltés helye: www.venice.coe.int; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

48 Hogan-Brun, 2007. Language-In-Education, i.m. 563, 565–566.

49 Pisarenko, 2006. The Acculturation, i.m. 756–757.

50 Pisarenko, 2006. The Acculturation, i.m. 759–769.

is jó orosz nyelvtudással rendelkezett: a 2000-es népszámlálás szerint a lettországi teljes lakosság 84,4%-a, egy 2004-es felmérés szerint pedig 87%-a beszélt oroszul.⁵¹

A törvénymódosítás lett részről kompromisszumnak számított, ugyanis a kezdeti terv a lett nyelvű oktatásra való teljes átállás volt,⁵² az 1998-as törvényi előírásoknak megfelelően, amikor még azzal számolt a jogalkotó, hogy 2004-re a 10–12. osztályokban már kizárólag lett nyelven fog zajlani az oktatás. Lett szempontból szerencsétlen körülménynek minősült azonban, hogy 2003 novemberében Észtországban elhalasztották a 2000-ben jogszabályba fektetett és 2007-re megvalósítani tervezett átállást a középiskolákban a kizárólagos észt nyelvű oktatásra a rendelkezésre álló elégtelen számú tanár okán.⁵³ A két esemény időbeli közelsége Lettországból is reményt ébresztett az oroszokban egy hasonló fordulat iránt. Ezt a végül be nem teljesülő reményt erősítette az is, hogy a törvény gyakorlatba ültetését megelőző időszakban, 2004 februárjában az EBESZ akkori kisebbségügyi főbiztosa is látogatást tett Lettországból, amelynek során elsősorban a felek közötti párbeszéd fontosságát hangsúlyozta.⁵⁴

A 2003-as jogszabálymódosítás az identitáspolitikai középpontjába helyezte a nyelvkérdést, és szerepet játszott a lettországi orosz identitás konszolidálásában, mivel az addig belső kohézióval szinte egyáltalán nem rendelkező csoporton belül a tagok mindegyike számára megjelenő nyelvi diszkrimináltságot tette összekötő kapoccsá.⁵⁵ A törvénymódosítással szemben több mint 100 000 aláírást gyűjtöttek össze az ellenzők,⁵⁶ az egyik fő szlogen pedig az volt, hogy „*Letti nyelv – igen, Asszimiláció – nem*”.⁵⁷ A vitában olyan érvek is elhangoztak, hogy az orosz nyelvű oktatás Lettországból is hosszabb történelemmel rendelkezik, mint a lett, hiszen az első lett tannyelvű gimnázium az 1919-ben⁵⁸ létrejött ventspilsli volt, míg az első orosz nyelvű fél évszázaddal korábban, 1869-ben nyílt meg.⁵⁹

51 Pavlenko, Aneta: Russian in Post-Soviet Countries. *Russian Linguistics*, 2008. 32(1). 59–80, itt: 66.

52 Batta, Anna: *The Russian Minorities in the Former Soviet Republics – Secession, Integration, and Homeland*. Routledge: London – New York, 2022. 123–124.

53 Elsuwege, Peter van: *Russian-Speaking Minorities in Estonia and Latvia: Problems of Integration at the threshold of the European Union*. ECMI Working Paper No 20, European Centre for Minority Issues (ECMI), 2004, 15.

54 OSCE High Commissioner visits Latvia to learn at first-hand about minority education reforms. *OSCE*, 2004. február 27. Letöltés helye: www.osce.org; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

55 Cheskin, Ammon: Synthesis and Conflict: Russian-Speakers’ Discursive Response to Latvia’s Nationalising State. *Europe-Asia Studies*, 2012. 64 (2). 325–347, itt: 332.

56 Pavlenko, 2008. Russian in, i.m. 65.

57 Ölveczky, 2010. A Letti, i.m. 156.

58 Hivatalosan 1918. december 5-én alapított: 2023.gada 9. decembrī – Ventspils Valsts 1.ģimnāzijas- 105, Letöltés hely: www.vv1g.lv/lv/vesture/; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

59 Cheskin, 2012. Synthesis and Conflict, i.m. 332–333.

A törvénymódosítás eljutott az Alkotmánybíróság elé is.⁶⁰ A taláros testület előtt Ina Druviete, az Oktatási Minisztérium képviselője azzal érvelt, hogy az iskolarendszer célja a lett nyelv használatának az egész társadalom számára való érvényesülésének, illetve minden lett alapvető emberi jogának, a lett nyelv Lettországon belüli bármikor, bármilyen élethelyzetben való használatának elősegítése. A kormány álláspontja szerint a kétnyelvű oktatás csak akkor sikeres, ha az állam hivatalos nyelvének oktatása nemcsak a lett kultúrával kapcsolatos ismereteket foglalja magában, hanem az államnyelv a modern tudomány és technológia ismereteit oktató tantárgyak tanításában is használta.⁶¹ Az AB ítéletében emlékezett arra – a 8.2. pontban –, hogy az Európa Tanács keretében elfogadott, a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményhez fűzött magyarázó rendelkezések az államok belátására bízzák a nemzeti kisebbségek számára legmegfelelőbb oktatás módjának kiválasztását, a 77. pontban kifejezetten említve a kétnyelvű oktatást.⁶² Figyelemre méltó az ítélet 13–16. pontjaiban kifejtett érvelés is, ahol az AB megállapítja, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetésével részben sérült a törvény előtti egyenlőség elve, de azt elfogadható, mert egy nagyobb jó, a társadalmi integráció elősegítése érdekében történik; a lett jogrend pedig biztosítja a kisebbségi nyelv, kultúra és identitás megőrzésének és fejlesztésének a jogát. A taláros testület a törvényt végül nem találta az alkotmánnyal, illetve Lettország vállalt nemzetközi kötelezettségeivel ütközőnek.

A 2018-as törvénymódosítás

Habár ebben az elemzésben elsősorban a lett oktatási szabályozás jelentős fordulópontjait helyezzük a vizsgálat középpontjába, a 2018-as átfogó reform bemutatását megelőzően röviden érdemes kitérni egy olyan módosításra is, amely a 2015/16-os tanévtől lépett életbe. Az oktatási törvény új 30. cikke értelmében az a személy lehet csak iskolaigazgató, aki a Lett Köztársasághoz és annak alkotmányához lojális, feddhetetlen reputációval bír, nem vét a diszkrimináció és a megkülönböztetés tilalmával szembeni szabályok ellen, illetve a megfelelő végzettséggel és szakmai minősítéssel rendelkezik. A törvény új 48. cikke a végzettségre és szakmai minősítésre vonatkozó előírások nélkül ugyanilyen lojalitási elvárást fogalmazott meg a tanárok irányában is. A lojalitási klauzula nem teljes újdonság Lettországon, ahogy a történeti bevezetőben utaltunk rá, 1934 után is alkalmazták a balti államokban. Mivel Lettországon a közoktatás működtetése a helyi önkormányzatok feladata,

60 Judgment case No. 2004-18-0106, 2005. május 13. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

61 Az ítélet 7. pontja, 11–13.

62 Explanatory Report to the Framework Convention for the Protection of National Minorities. CETS 157. Letöltés helye: <https://rm.coe.int>; letöltés ideje: 2024. 01. 15. Lettország ekkor még nem ratifikálta a Keretegyezményt.

ezért az önkormányzatok egy bizottsága jogosult a lojalitás létét vagy nemlétét is elbírálni. A szerző 2023 őszi lettországi tanulmányútja kapcsán arról kapott tájékoztatást, hogy egy óvoda vezetőjének megbízatását nem engedélyezte az adott önkormányzat megfelelő testülete. A képviselők nem kötelesek szavazataikat indokolni, ezért nem tudható az elutasítás tényleges oka, de mivel megfelelő képzettséggel rendelkezett, ezért azt vélelmezik, hogy LAŠOR lettországi orosz szervezethez való kapcsolódása volt az, ami miatt nem értékelték az államhoz lojálisnak, vagyis egy oktatási intézmény vezetésére alkalmasnak.

Amit szintén érdemes még röviden megemlíteni, az az, hogy a kétnyelvű – lett mellett párhuzamosan lengyel, héber, észt, ukrán, litván vagy belorusz – nyelven oktató iskolák 2017 szeptembere óta magasabb állami támogatást kaptak a tananyag és a tanerőellátás nagyobb költségeinek kompenzálására.⁶³

Az ukrajnai háború árnyékában a lett parlament 2018 márciusában úgy módosította az oktatási törvényt, hogy annak új 66. cikke értelmében 2019. szeptember 1-jétől 1–6. osztályokban 50%-ra, 7. osztályban pedig 80%-ra, 2020. szeptember 1-jétől 8. osztályban 80%-ra, 10–11. osztályokban 100%-ra, 2021. szeptember 1-jétől 9. osztályban 80%-ra, 12. osztályban pedig 100%-ra emelkedett a lett nyelvű tanítási órák aránya. Kivételt csak az anyanyelv, a kisebbségi történelem és kultúra tantárgyak jelentettek, amelyek vonatkozásában a törvény 43. cikke lehetővé tette, hogy a törvényben meghatározott minimális óraszám felül, de az egy napon, illetve egy héten oktatható maximális óraszámig bezárólag az iskolák plusz kurzusokat hirdessenek azon 10–12. osztályos diákoknak, akik az előírtnál magasabb óraszámban szeretnének kisebbségi nyelvű órákon tanulni. A törvénymódosítás jelentős újítása volt, hogy amíg az alkalmazandó nyelvi kvóták korábban csak az állami iskolákra vonatkoztak, az új arányok betartását immár a magánoktatási intézmények számára is kötelezővé tették. Kivételt ez alól csak azok az iskolák jelentettek, amelyek számára ezt törvény vagy nemzetközi szerződés lehetővé tette, illetve amelyek valamely európai uniós nyelvet használnak tannyelvként.

A második jelentős változtatás a felsőoktatási törvény 2018. júniusi módosítása volt, ami kötelezővé tette a magán-felsőoktatási intézmények számára a lett tannyelv használatát, kivéve, elsősorban, ha külföldi diákoknak EU-s együttműködésben vagy nemzetközi megállapodás alapján zajló képzésről van szó, illetve ha a képzés célja okán az idegen nyelvű oktatás szükséges, és ezt az annak megítélésére hivatott állami intézmény megerősíti. Ez azt jelentette, hogy azok a nyelvek, amelyek nem hivatalos nyelvei az EU-nak – így az orosz, belorusz vagy ukrán – csak nyelvi és kulturális felsőoktatási képzésekben maradtak használhatóak.

63 Resolution CM/ResCMN(2021)9 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Latvia, CM/ResCMN(2021)9, 1. a. pont utolsó bekezdés.

2018 novemberében az óvodai nevelést szabályozták újra a 716. sz. minisztertanácsi rendelettel. Ennek értelmében az óvodai nevelés céljává a lett nyelv használatának előmozdítása vált a kétnyelvűség alkalmazásával úgy, hogy az ötéves és idősebb gyermekek számára a lett a játékalapú tevékenységek fő kommunikációs nyelve, kivéve a kisebbségi nyelv és kultúra ápolására vonatkozó foglalkozásokat.⁶⁴ Ugyanabban a hónapban a 747. sz. minisztertanácsi rendeletben az iskolai oktatással kapcsolatban is adtak ki részletszabályokat, amelyben például előírták, hogy olyan nyelv, ami nem hivatalos nyelve az EU-nak, csak második idegnyelvként tanítható.

A jogalkotó az oktatási törvény módosításainak kezdeményezésekor a *Language Situation in Latvia: 2010-2015* felmérés eredményeire hivatkozott,⁶⁵ amelyik azt találta, hogy a kisebbségi fiatalok 22%-ának nincs vagy gyenge a lett nyelvtudása.⁶⁶ A jogalkotót azonban az is motiválhatta, hogy habár csökkent, de továbbra is magas maradt a kisebbségi tannyelvű iskolák száma és az azokba járó diákok aránya: a 2000-es évek közepén a Lettországból működő általános és középfokú oktatási intézmények mintegy harmada – 300 darab – volt kisebbségi tannyelvű,⁶⁷ a 2008/2009-es tanévben pedig 724 lett, 135 orosz, 81 lett–orosz, 5 lengyel és 1-1 ukrán, belarusz és angol nyelvű iskola működött Lettországból. Ugyanekkor a gyermekek 73,5%-a lett, 25,8%-a pedig orosz tannyelvű oktatási intézménybe járt; ekkor a lett iskolák diákjainak 19%-a volt kisebbségi származású. A 2010/2011-es tanévben a diákok 73,1%-a járt lett, 26,2%-a orosz tannyelvű iskolába.⁶⁸

A 2018-as törvénymódosítás több esetben is alkotmánybírói eljárás tárgya lett, az első vonatkozó ítélet 2019. április 23-án született meg.⁶⁹ A bíróság ebben az eljárásban az anyanyelvű oktatás jogának korlátozását az alkotmánnyal összeegyeztethetőnek nyilvánította, azt hangsúlyozva, hogy az alkotmány 91. szakasza által előírt diszkriminációmentesség nem szenvedett csorbát a törvénymódosítás révén (az ítélet 21.3. pontja), a 112., illetve a 114. szakaszai pedig egyrészt az oktatáshoz való jogot biztosítják általában, másrészt a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát nyelvük, illetve etnikai és kulturális identitásuk megőrzéséhez és fejlesztéséhez (20.5., illetve 21.3. pontok). Kifejezetten érdekes az

64 Lettországból 18 hónapos kortól van lehetőség iskolát megelőző nevelésben részt venni, ötéves kortól pedig kötelező.

65 Ministry of Education and Science Republic of Latvia: *Discover the important facts regarding the transition to studying in the state language*. 2018. január 24. Letöltés helye: www.izm.gov.lv/en/; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

66 Gunta, Kļava: *The Language Situation in Latvia 2010-2015*. Latvian Language Agency: Riga, 2017. 56.

67 Bartóki-Gönczy Balázs: *Államnyelvek Európában. Kisebbségkutatás*, 2010. 19 (4). 602–620, itt: 609.

68 Germane, 2013. The history, i.m. 356–357.

69 A 2018-12-01 ügyszámú eljárás ítéletének szövege lett nyelven elérhető: *SPRIEDUMS Latvijas Republikas vārdā Rīgā 2019. gada 23. aprīli lietā Nr. 2018-12-01*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv/; letöltés ideje: 2024. 01. 15. Az ítélet angol nyelvű összefoglalója is elérhető: *“Amendments to Education Law” and “Amendments to General Education Law” of 22 March 2018 comply with the second sentence of Article 91 and Article 114 of the Satversme*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv/en/; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

ítélet 24.2. pontja, amelyben az AB azt hangsúlyozza, hogy az állam kötelessége a nemzeti kisebbségek demokratikus társadalmi részvétele előfeltételeinek megteremtése, amely szükségszerűen feltételezi az állam hivatalos nyelvének ismeretét, hiszen ez a közélet nyelve. A 23.2. pont ennek alapján az oktatási rendszer működtetése tekintetében az állam felelősségét hangsúlyozza a demokratikus társadalom közös identitásának megteremtésében, amelyben a nemzeti kisebbségek jogai nem ütközhetnek a társadalom közös érdekeivel. Ezt az érvelést azonban némiképp rontja az a tény, hogy a Lettorszáiban használt tananyag a 2010-es években sem reflektált az ország kulturális sokszínűségére, inkább egy párhuzamos világot mutatott a lett és a nem lett diákoknak; a nemzetiségekről a tankönyvekben alkotott képet a lett iskolákban tanítók 16,9%-a, míg a nem lett iskolák tanárainak 59,5%-a helytelenítette és csak 47%-uk, illetve 4,9%-uk nevezte korrektnek.⁷⁰

Az AB érvelésében egy lényeges ponton jelentős változás történt a 2005-ös és a 2019-es döntések összevetése alapján, ahogy arra egy lettországi orosz elemző rámutatott. A fent idézett 2005-ös döntésében az AB még elfogadta tényként azt, hogy a nem lett nyelvűek számára lehetséges eltérő szabályok alkotása az oktatás szabályozása során, míg 2019-ben már nem látott indokot arra, hogy a nem lett nyelvűek eltérő szabályozásban részesüljenek. A lettországi orosz elemző hangsúlyozta, hogy a változás egyetlen oka az Alkotmány preambulumba 2014-ben beillesztett, a lett nemzet, nyelv és kultúra évszázadokat átélő fejlődésének eredményeképp létrejött Lettország-definíció lehet, konklúzióként pedig azt vontta le, hogy döntésével az AB legitimnek nevezte a Kārlis Ulmanis 1934–1940 közötti autokrata rendszere nyelvpolitikájához hasonló megközelítést, amelynek a célja a nem lett nyelvek kiszorítása a közéletből a magánszférába.⁷¹

Ezt a szellemiséget erősítette meg az AB 2018-22-01. számú ügyben 2019. november 13-án hozott ítélete is, amely az alkotmánnyal összeegyeztethetőnek mondta ki a magánoktatási intézményekben használt tanítási nyelvet első ízben korlátozó 2018-as törvénymódosítással behozott, az oktatási törvény 9 (1^a) pontjában foglaltakat.⁷² Az AB az ítéletének 16. pontjában ugyan kimondta, hogy a szabályozás sérti az egyének alapvető jogait, de később úgy érvel, hogy ez egy nagyobb jó érdekében történik, így alkotmányosnak tekinthető. Az ítélet 15.1–15.3. pontjai szerint az államnak kötelessége a magánoktatási rendszer szabályait is annak megfelelően megszervezni, hogy az megteremtse a társadalmi érvényesülést, így

⁷⁰ Germane, 2013. The history, i.m. 357.

⁷¹ Dimitrovs, Aleksejs: A Dangerous Precedent for Minority Rights: the Latvian Constitutional Court's Ruling on Minority Schools. *Verfassungsblog*, 2019. május 2. Letöltés helye: <https://verfassungsblog.de>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

⁷² A 2018-22-01 ügyszámú eljárás ítéletének szövege lett nyelven elérhető: *SPRIEDUMS Latvijas Republikas vārdā Rīgā 2019. gada 13. novembrī lietā Nr. 2018-22-01*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15. Az ítélet angol nyelvű összefoglalója elérhető: *The norm that determines the language of instruction in private institutions of education complies with the Satversme*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv/en; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

az államnyelv szabad használatának feltételeit, míg a 18–21. pontokban megfogalmazott érvelés szerint ez a korlátozás más eszközzel el nem érhető olyan legitim célt szolgál, amely mindenki számára biztosítja a jogot arra, hogy az államnyelvet bármely helyzetben az állam bármely részén szabadon használja. A 22.1–22.2., illetve a 24.5. pontok értelmében az AB biztosítva látta a magánoktatási intézmények jogát olyan tantárgyak oktatására, amelyek a nemzetiségi identitás megőrzése szempontjából fontosak.

Az egyetlen olyan szabályozás, amely elbukott a 2018-as törvénymódosítás vonatkozásában az AB-n, az a felsőoktatásra vonatkozó szabályok egy része volt. A 2019-12-01. sz. ügyben 2020. június 11-én született ítélet⁷³ 24–26. pontjaiban a felsőoktatási tevékenységet két egymással összekapcsolódó részre bontotta a taláros testület, az oktatás mellett a tudományos kutatást emelve ki. Az ítélet a lett alkotmány 112. és 113. szakaszaiba ütközés miatt megsemmisítette a felsőoktatási törvény 56. cikkének (3) bekezdését, illetve az átmeneti rendelkezések 49. pontját. A megsemmisítés oka az volt, hogy az AB értékelése szerint a jogalkotó nem vizsgálta, hogy a kívánt cél elérhető-e más, kevésbé korlátozó eszközökkel, illetve nem biztosított kellő átmeneti időt a változásokra, így olyan helyzetet teremtett, amely már tanulmányaikat folytató hallgatókat fenyegetett azzal, hogy diploma nélkül maradnak (29.3. pont).

Az eljárás további érdekes körülménye, hogy az AB a lett alkotmány 105. szakaszában biztosított tulajdonhoz fűződő jog esetleges sérelmére vonatkozó előterjesztői kérdés ügyben előzetes döntéshozatali eljárás keretében az Európai Unió Bíróságához (EUB) fordult az EUM-Szerződés 49. cikkében szabályozott letelepedési jog értelmezését kérve.⁷⁴ Az ügyben született, az ítéletet megelőző főtanácsnoki indítvány⁷⁵ – amelynek elemzését Nagy Noémi elvégezte⁷⁶ – és a 2022. szeptember 7-i ítélet⁷⁷ összevetése kifejezetten tanulságos a kisebbségi jogok európai védelmének helyzete tekintetében. A főtanácsnoki indítvány 111–113. pontjaiban ugyanis néhány bátortalan megjegyzés szerepelt arról, hogy a Charta 22. cikkében és az EUSZ 3. cikk (3) bekezdésében szereplő kulturális sokszínűségnek – amit az Európai Uniónak tiszteletben kell tartania – a kisebbségi nyelvek tiszteletben

73 A 2019-12-01 ügyszámú eljárás ítéletének szövege lett nyelven elérhető: *SPRIEDUMS Latvijas Republikas vārda Rīgā 2020. gada 11. jūnijā lietā Nr. 2019-12-01*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15. Az ítélet angol nyelvű összefoglalója elérhető: *Norms that provide that the language of instruction in study programmes of private institutions of higher education is the official language are incompatible with Article 112 and Article 113 of the Satversme; in the remaining part, examination of the case on its merits will be resumed*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv/en; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

74 Az ügy iratait egy helyen ld. *C-391/20 – Boriss Cilevičs and Others*. Letöltés helye: <https://curia.europa.eu>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

75 A főtanácsnoki indítvány elérhető: *Emiliou Főtanácsnok indítványa – C-391/20. sz. ügy. Boriss Cilevičs és társai*. Letöltés helye: <https://eur-lex.europa.eu>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

76 Nagy Noémi: EU konform-e a lett oktatási reform? Megjegyzések a Boriss Cilevičs ügy margójára. *Kisebbségvédelem*, 2022/2. (VI.), 81–108, itt: 94–101.

77 Európai Unió Bírósága, 2022. szeptember 7-i ítélet, C-391/20, ECLI:EU:C:2022:638

tartása is része, az EUB elé került ügyben pedig a kisebbségi jogok kulcsfontosságú kérdést jelentenek, hiszen az új szabályozás a főtanácsnok „meglátása szerint” jelentősen érinti a lettországi orosz kisebbség jogait, már csak azért is, mert az oktatási törvény 56. cikk (3) bekezdésében említett kivételek – az EU hivatalos nyelvei, amelyeken végezhető felsőoktatási képzés – közé az orosz nem tartozik.

A következtetést a főtanácsnok nem vonta le, sőt felvetés megítélését az EUB-ra bízta, amely azonban úgy döntött, hogy az egész eszmefuttatást kihúzza az ítéletből és az EU kulturális sokszínűsége alatt mindössze a tagállamok nemzeti identitására és annak védelmére koncentrál. Ez a döntés rendkívül káros, hiszen az EU egyik legfontosabb intézménye tudatosan hátrította el magától a kérdés megvizsgálását, ami még akkor sem szerencsés, ha tekintetbe vesszük a helyzet geopolitikai vonatkozásait, így különösen az Ukrajna elleni orosz agressziót. Az EUB ítélete végül is azt tartalmazta (85–87. pontok), hogy a tagállamok hozhatnak olyan előírásokat, amelyek az adott tagállam nemzeti identitásának védelme okán, szükségességi és arányossági szempontok betartásával a hivatalos nyelvük kötelező alkalmazását írja elő a felsőoktatásban, azonban biztosítaniuk kell annak lehetőségét, hogy európai vagy nemzetközi együttműködésben nyújtott képzések, valamint a kultúrával és a lettől eltérő nyelvekkel kapcsolatban kivételeket lehessen ez alól tenni.⁷⁸

A 2018-as módosításokkal kapcsolatos negyedik AB-döntés az iskolai oktatást megelőző nevelés kérdésében született 2020. június 19-én a 2019-20-03. sz. ügyben.⁷⁹ Az alapul szolgáló kérdés az iskolai oktatás megelőző nevelés nemzeti irányvonalairól és programmodelljeiről szóló szabályozást módosító 2018. november 20-án elfogadott 716. sz. kormányhatározat volt, amely az iskolai oktatást megelőző nevelésben elrendelte a kétnyelvű megvalósítást, az 5–7 éves korosztály számára pedig előírta a játékos feladatok és általában a kisebbségi nyelv és kultúrán kívüli tevékenységek tekintetében a lett elsődleges kommunikációs eszközként való alkalmazását. Az AB a kisebbségi kérdést történelmi kontextusában vizsgálva (18. pont) arra jutott, hogy az anyanyelv és kultúra elsajátításának lehetősége adott a gyermekek számára, a jogalkotó célja a gyermekek társadalmi és iskolarendszeri beilleszkedésének elősegítése, amely legitim célt – figyelembe véve a szükségesség és arányosság követelményeit – más módon hatékonyabban nem lehet elérni, így a szabályozás nem ütközik a lett alkotmányba (26.1–26.3. pontok).

78 Nagy Noémi 2022-es értékelésében több jogi aspektust is felvetett mérlegelendő kérdésként, amelyekre az EUB nem tér ki, így az online oktatás, a munkaerő vagy a tőke szabad áramlásának problémái tartozhatnak ide egyebek mellett.

79 A 2019-12-01 ügyszámú eljárás ítéletének szövege lett nyelven elérhető: *SPRIEDUMS Latvijas Republikas vārdānRīgā 2020. gada 19. jūnijā lietā Nr. 2019-20-03*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15. Az ítélet angol nyelvű összefoglalója elérhető: *The norms that determine the language of instruction in pre-school institutions comply with the Satversme*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv/en; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

A 2018-as törvénymódosítások az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) elé is eljutottak, amely visszautalt a fenti AB-döntésekre és azok, illetve a saját korábbi döntései alapján ítélte meg a beadványokat. Ennek megfelelően a Valiullina and Others v. Latvia ügyben hozott ítéletének (b) (iii) pontja alapján a bíróság számára a lett használatának ötven évet meghaladó elnyomása legitímálta a nyelv használatának erősítésére irányuló állami törekvéseket. Az EJEB ezen felül azt is hangsúlyozta, hogy mivel Lettország egységes oktatási rendszert működtet, az országban pedig az egyetlen hivatalos nyelv a lett, ezért az orosz nyelv használatának csökkentése nem jelenti Lettország vállalt nemzetközi kötelezettségeinek megsértését.⁸⁰ A Džibuti and Others v. Latvia ügyben hasonló érveléssel utasította el a felperesek beadványait.⁸¹ Mindezek az ítéletek a szerző véleménye szerint rendkívül negatív tendenciát jeleznek, hiszen azt sugallják az államok számára, hogy a kisebbségi nyelvű oktatási rendszer felszámolható.

Az Európa Tanács keretében született, a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény Miniszteri Bizottsága is problémaként jelezte 2021. március 3-ai véleményében⁸² – amely a fentebb bemutatott oktatási reform időszakában íródott, de még az azt megelőző időszakot vizsgálta –, hogy a kisebbségi tannyelvű iskolák erős nyomás alatt állnak abban a tekintetben, hogy a lett nyelv használatának arányát az oktatásban növeljék. Ennek keretében a 2017/18-as tanévtől kötelezően lett nyelvűvé tették a matematika, kémia, biológia, fizika, számítástechnika, földrajz és közgazdaságtan központosított vizsgáit, azok számára is, akik kisebbségi nyelven tanulták ezeket a tárgyakat. A testület „különösen aggasztónak” nevezte a kisebbségi nyelvű oktatás arányainak csökkentését, illetve a 2015/16-os tanévtől bevezetett lojalitási klauzulát.⁸³ A miniszteri bizottság a vélemény 2. pontjában azonnali cselekvésre szólította fel Lettországot – egyebek mellett – a kétirányú társadalmi integráció előmozdítására az oktatás területén, valamint annak biztosítására, hogy az anyanyelvű oktatás és tanulás elérhető maradjon az ország bármely részén, ahol az iránt igény van. Mindeközben a lett kormány a Keretegyezmény végrehajtásának harmadik körü vizsgálata során azzal érvelt – a kisebbségi tannyelvű általános és középiskolai oktatás fenntartásának vállalása mellett –, hogy a döntően lett nyelvű középiskolai oktatás bevezetése nemhogy nem diszkriminatív, hanem a lett nyelv tanulását előmozdító olyan rendelkezés, amely a diszkriminációmentességet és az egyenlő esélyeket szavatolja a munkaerőpiacon és a felsőoktatásban, ahol úgysis a lett államnyelv a használatos.⁸⁴

80 Valiullina and Others v. Latvia. Decision of 14 September 2023, nos. 56928/19, 7306/20 and 11937/20.

81 Džibuti and Others v. Latvia. Decision of 16 November 2023, nos. 225/20, 11642/20 and 21815/20.

82 *Resolution CM/ResCMN(2021)9 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Latvia*, CM/ResCMN(2021)9. Letöltés helye: <https://search.coe.int>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

83 A vélemény 1. b) pont utolsó bekezdése.

84 *Comments of the Government of Latvia on the Third Opinion of the Advisory Committee on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Latvia*, GVT/COM/III(2018)001. 17–18. pontok. Letöltés helye: <https://rm.coe.int>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

A törvénymódosítás kapcsán az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének Esélyegyenlőségi és Diszkriminációellenes Bizottsága 2019. december 19-én kezdeményezte a Velencei Bizottság eljárását is, a testület a véleményét 2020. június 18-án fogadta el.⁸⁵ A bizottság elismerte – a magyar vonatkozásban fontos szlovák és ukrán államnyelvi szabályozásról készített véleményéhez hasonlóan –, hogy az államnyelv ismeretének előmozdítása legitim állami cél, de megfelelő egyensúlyt kell biztosítani a kisebbségekhez tartozók nyelvi jogainak védelmével összevetésben (65–69. pontok). A vélemény 74. pontjában a bizottság hangsúlyozza, hogy nem tudja megállapítani, a lettországi kisebbségek valóban kevésbé beszélnek-e a lett nyelvet, emiatt kész elfogadni Lettország érvét a tekintetben, hogy a lett nyelv használatának növelése az oktatásban a lett nyelv diákok számára való jobb ismeretét célozza. Arra is felhívja az állam figyelmét, hogy a szükséges támogatást biztosítsa az érintett iskoláknak. Mindazonáltal hangsúlyozza azt is, hogy a lett nyelv oktatását úgy kell erősíteni, hogy kellő tér maradjon a kisebbségi nyelvű oktatás számára is, és ezt a Velencei Bizottság nem látta biztosítottnak az iskolát megelőző nevelés vonatkozásában (87. pont) és emiatt a vonatkozó szabályozás ezt elősegítő, egyértelmű megfogalmazására kérte a jogalkotót.

Az általános iskolai oktatás vonatkozásában arra hívta fel az államot, hogy biztosítsák igény szerint a kisebbségi tannyelvű oktatás elérhetőségét; az 1–6. osztályok 50%-os kisebbségi tannyelv arányát azonban „egészen megfelelőnek” (*quite adequate*), a 7–9. osztályok 20%-os arányát pedig „nem indokolhatóan alacsonynak” (*not unreasonably low*) nevezte (90. pont). A 10–12. osztályokban folyó oktatás tekintetében azt javasolta, hogy ne csak a kisebbségi nyelvet és kultúrát oktassák az adott nyelven, hanem biztosítsák az anyanyelv szóbeli és írásbeli elsajátításának olyan fokát, amely lehetővé teszi a diákok számára komplex kérdések anyanyelven történő megvitatását is, ennek keretében pedig a törvény 43. cikkének pontosítására hívott fel (92–93. pontok). A magániskolákat javasolta kivenni a nyelvi kvótákra vonatkozó szabályozás hatálya alól (96. pont), a felsőoktatás tekintetében pedig azt sürgette, hogy szélesítsék a kisebbségi nyelven elérhető képzések körét (100. pont). Általánosságban felhívta a bizottság Lettország figyelmét arra, hogy ne csak az államnyelv tökéletes ismeretének biztosítására fordítsanak kellő figyelmet, hanem arra is, hogy ez ne rontsa az oktatás minőségét és ne csökkentse aránytalanul a diákok lehetőségét anyanyelvük jó megtanulására (101. pont).

A nem EU-s nyelvek EU-s hivatalos nyelvekkel szembeni diszkriminációja kapcsán a Velencei Bizottság úgy vélte, hogy amennyiben az állam biztosítja az olyan kisebbségek számára anyanyelvük szóbeli és írásbeli elsajátításának magas fokához szükséges kereteket, akik nem az EU valamely hivatalos nyelvét beszélnek anyanyelvként, akkor az arányosság elve nem sérül, így nem valósul meg diszkrimináció abban az esetben sem, ha az állam

85 *Opinion No. 975/2020 on the Recent Amendments to the Legislation on Education in Minority Languages*. CDL-AD(2020)012. Letöltés helye: www.venice.coe.int; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

előnyben részesíti az EU-s nyelveket beszélő kisebbségek anyanyelvű oktatását a nem EU-s nyelvet beszélőkéhez képest (106–114. pontok). Ajánlásaiban (120. pont) a valóban két-nyelvű óvodai neveléshez visszatérést sürgette, továbbá annak biztosítását, hogy igény esetén a kisebbségi tannyelvű állami oktatás elérhető legyen. Emellett javasolta a magánoktatási intézmények nyelvi kvóták alóli mentesítését, a felsőoktatásban a kisebbségi nyelvű képzések spektrumának szélesítését, illetve az oktatás egészében a kisebbségi anyanyelv hatékony megtanulásának biztosítását.

Kifejezetten az iskolát megelőző nevelés szabályait módosító 716. sz. minisztertanácsi rendeletet 2019. szeptember 24-én írt közös levelükben az ENSZ négy akkori különleges jelentéstevője, Fernand de Varennes kisebbségi ügyekkel foglalkozó különleges jelentéstevő, E. Tendayi Achiume a rasszizmus, faji diszkrimináció, idegengyűlölet és vonatkozó intolerancia aktuális helyzetének jelentéstevője, Koumbou Boly Barry oktatási jogokkal foglalkozó különleges jelentéstevő, illetve David Kaye vélemény- és véleménynyilvánítási szabadság előmozdításának és védelmének jelentéstevője is kritizálta.⁸⁶ Hangsúlyozták, hogy a módosított szabályozás meglátásuk szerint sérti a kisebbségi gyermekek oktatási emberi jogait, anyanyelvük visszaszorítása pedig akadályozza őket a tanulásban, miközben a szabad nyelvhasználatához fűződő jogaik is sérülnek. A levelük mellékletében felsorolták azokat a nemzetközi egyezményeket, amelyeket meglátásuk szerint a szabályozás sért, a kormányzattól pedig egyrészt további információkat, másrészt a kisebbségi nyelvi jogok tiszteletben tartását, különösképpen pedig az óvodai nevelésben az anyanyelv használatának biztosítását kérték.

A 2022-es törvénymódosítás

Az oktatási szabályozás legutóbbi jelentős módosítása 2022. szeptember 29-én történt, amikor a Saeima 2023. szeptember 1-jétől kezdődően felmenő rendszerben, három év alatt a teljes lettországi közoktatási rendszer lett nyelvűvé alakításáról döntött. A törvénymódosítást 2022 áprilisában bocsátotta közvitára az előkészítő Oktatási Minisztérium, majd a beérkezett észrevételek értékelését követően 2022. június 8-án a kormány benyújtotta a javaslatot a törvényhozásnak.⁸⁷ A módosítás végleges elfogadására 2022. szeptember 29-én került sor. A betérjesztő minisztérium a módosítás szükségességét azzal indokolta, hogy az addigi – kétnyelvű – oktatási rendszer nem biztosította a lett államnyelv elsajátításának megfelelő feltételeit, illetve annak szükségességével, hogy az iskolaigazgatók és a tanárok

86 Letöltés helye: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?Id=24863>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

87 A beérkezett észrevételek több mint 95%-a ellenezte a módosítást.

államnyelvi képességeit erősítsék.⁸⁸ A minisztérium becslése szerint a tannyelv módosítás a tanárok 17%-ának és a diákok 24%-ának jelentett változást. A jogszabály módosítás értelmében 2023. szeptember 1-jétől az általános iskolák 1., 4. és 7. osztályában vezették be a kizárólagos lett tanítási nyelvet, amit 2024. szeptember 1-jétől a 2., 5. és 8., 2025. szeptember 1-jétől pedig a 3., 6. és 9. osztályok követnek majd. Ennek alapján a 2025/26-os tanévre megszűnik a kisebbségi tannyelvű iskolai oktatás Lettországbán, habár a jogalkotó hangsúlyozta, hogy állami és helyi önkormányzati forrásokból a kisebbségi nyelvek és a kultúra megismerésének tanrend keretében való megismerése biztosított marad – heti három órában. A szerző az első lépcső bevezetésekor, 2023 szeptemberében tanulmányúton járt Lettországbán, ahol többek között orosz tannyelvű iskolákban oktató tanárokkal is találkozott, akik arról tájékoztatták, hogy mivel a törvény nem tiltja azt, hogy magasabb óraszámú tanulókat a diákok az orosz nyelvet és kultúraismeretet, ezért a diákok jelentős része jelentkezik ilyen órákra, ami jelentősen növeli a tanárok óraszámát és leterheltségét.

A törvénymódosítás ellen – meglehetősen szokatlan módon – éles hangú tiltakozást fogalmazott meg még 2022. szeptember 28-án – egy nappal a lett parlamenti döntés előtt – Fernand de Varennes, az ENSZ akkori kisebbségi ügyekkel foglalkozó különleges jelentéstevője, Alexandra Xanthaki, az ENSZ kulturális jogokkal foglalkozó különleges jelentéstevője és Farida Shaheed, az ENSZ oktatási jogokkal foglalkozó különleges jelentéstevője.⁸⁹ A levelükben kifejtik, hogy az érintett kisebbségek effektív és valódi bevonásának hiányában tervezett jogszabály módosítás súlyosan korlátozza a kisebbségi nyelveken történő oktatást és *inter alia* ellentétesnek látták a Lettország által is aláírt, a gyermek jogairól szóló egyezmény⁹⁰ 29. cikk 1. bekezdés c) pontjával, illetve a 30. cikk rendelkezéseivel, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya⁹¹ 27. cikkével, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya⁹² 13. és 15. cikkeivel, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény⁹³ 5. cikkével, különösen annak e) pontja v. és vi. alpontjaival, az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés

88 Saeima supports transition to Latvian as the only language of instruction. *Latvijas Republikas Saeima*, 2022. szeptember 29. Letöltés helye: www.saeima.lv/en; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

89 A lett miniszterelnökhöz írt levél elérhető angol nyelven. Letöltés helye: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=27576>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

90 Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

91 Magyarországon kihirdette az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

92 Magyarországon kihirdette az 1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

93 Magyarországon kihirdette az 1969. évi 8. törvényerejű rendelet a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

elleni küzdelemről szóló egyezmény⁹⁴ 5. cikk 1. bekezdés a) és c) pontjaival, illetve a 2. bekezdéssel, illetve több *soft law* jellegű ajánlás szellemiségével és szövegével. Az aláírók felkérték a lett miniszterelnököt a megfogalmazott felvetések kapcsán álláspontja ismertetésére, valamint annak kifejtésére, hogy a kisebbségi nyelvet beszélő gyermekek hogyan tudnak a módosítás gyakorlatba ültetését követően a saját nyelvükön oktatásban részesülni. Érdeklődtek arról is, hogy mennyi magán- és állami fenntartású kisebbségi tannyelvű iskola van Lettorszáiban, azok száma hogyan változott a megelőző 10 évben és milyen változást prognosztizál a kormány a következő öt évre; hogyan vonták be a törvénymódosítás előkészítésébe a kisebbségeket; illetve hogyan vették figyelembe a jogszabályalkotás során a közvitára bocsátott törvényjavaslathoz a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyektől beérkezett véleményeket.

A levélre Edgars Rinkēvičs lett külügyminiszter – ma már államfő – válaszolt 2022. december 22-én.⁹⁵ Ebben bemutatta a szovjet időszak telepítési politikájának következményeit, illetve annak a lett nyelv társadalmi pozíciójára gyakorolt hatását. A függetlenség 1991-es helyreállítását követően a mindenkori lett kormányok kiemelt céljának nevezte a szovjet megszállás időszakában az oktatásban végrehajtott oroszosítás következményeinek felszámolását és azt a törekvést, hogy a lettet tegyék az állam és a társadalom közös nyelvévé. Ennek érdekében az 1990-es években egységesítették az oktatási rendszert és fokozatosan emelték a lett nyelv arányát az oktatásban, mindezt pedig az általános oktatási reform kereteihez igazították, amelynek célja a kompetenciaalapú oktatás erősítése. Ennek a reformnak a legutóbbi lépése a 2022. szeptemberi törvénymódosítás, amely bár lett nyelvűvé teszi az oktatást, de biztosítja a kisebbségi nyelvek és kultúra tanulásának jogát és lehetőségét állami és önkormányzati finanszírozással az oktatási intézményekben. Az államnyelv megtanulásának elősegítése érdekében Lettország több mint 20 éve továbbképzésekkel és tananyaggal támogatja a pedagógusok felkészülését, illetve a diákok fejlődését, ezt pedig a jövőben is fenntartja.

A Lettország vállalt nemzetközi kötelezettségeire vonatkozó felvetésekre összegezve válaszolt, hangsúlyozva, hogy mindenkit megillet a kisebbségi nyelvek szabad használatának joga a saját közösségében(!) írásban és szóban, magán- és nyilvános vonatkozásban is, amennyiben a közérdekű információk megismerése az államnyelven biztosított. A külügyminiszter hangsúlyozta, hogy a lett tannyelvű oktatásra való átállás nem érinti a kisebbségi nyelv, irodalom és hagyományok (*historical subjects*) elsajátításának lehetőségét, sőt az újonnan a törvénybe illesztett 47³. cikk kifejezetten az állam és a helyi önkormányzatok

94 Magyarország kihirdette az 1964. évi 11. törvényerejű rendelet az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló egyezmény kihirdetéséről.

95 A levél elérhető angol nyelven. Letöltés helye: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gId=37298>, letöltés ideje: 2024. 01. 15.

kötelezettségévé teszi a kisebbségi tanulók anyanyelvének és „kulturális történelmének” megtanulásához való joga feletti örökődést. Az állam vállalt nemzetközi kötelezettségeinek megsértésére vonatkozó felvetésekre a lett külügyminiszter meglehetősen provokatívan azt válaszolta, hogy „*a felvetés azt sugallja, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk lenne arra, hogy az államtól a tetszésüknek megfelelő nyelvű oktatási rendszer megteremtését várják el.*” Meglátása szerint a vonatkozó nemzetközi egyezmények széles mérlegelési lehetőséget biztosítanak a részes államoknak annak meghatározásában, hogy mit tartanak a kisebbségekhez tartozó diákok érdekeinek legmegfelelőbb megoldásnak és semmiképpen nem írják elő azt, hogy az államok kötelessége lenne a kisebbségi nyelvű oktatási rendszer fenntartása. Lettország biztosítja a kisebbségi nyelv és kultúra elsajátításának jogát és lehetőségét, a megelőző évtizedekben pedig kellő időt biztosított átmenetként a lett nyelvű oktatás bevezetésére. A törvénytervezet társadalmi véleményezésére vonatkozó kérdés kapcsán hangsúlyozta, hogy a jó kormányzás (*good governance*) elve nem kívánja meg, hogy valamennyi beérkezett javaslatot figyelembe vegyenek, ezért alaptalan az a vád, hogy a nemzeti kisebbségek képviselői nem vettek volna részt a törvényjavaslat előkészítésében.

Meglehetősen sokat mondó volt az a táblázat is, amit a leveléhez mellékelte a lett külügyminiszter. Eszerint amíg a 2018/19-es tanévben 608 lett és 94 orosz, illetve 63 lett–orosz kétnyelvű iskola működött az országban, addig a 2020/21-es tanévben már csak 532 lett, 25 orosz és 117 kétnyelvű iskola volt.⁹⁶ A számokból kitűnik, hogy a 2011/12-es tanév és a 2018/19-es tanév között a lett és az orosz tannyelvű iskolák száma is nagyjából állandó volt, az előbbi 652-ről 608-ra, az utóbbi pedig 99-ről 94-re csökkent, illetve a kétnyelvű iskolák száma is 63 és 79 között változott. A 2019/20-as tanévben indult meg az orosz tannyelvű iskolák számának csökkenése, majd a 2020/21-es tanévben drasztikus módon, harmadára – 79-ről 25-re – esett a számuk, miközben a kéttannyelvű iskoláké közel duplájára – 66-ről 117-re nőtt. A válasz nem nyugtatta meg az ENSZ különleges jelentéstevőit, akik 2023. február 8-ai genfi sajtótájékoztatójukon a kisebbségi nyelvű oktatás lettországi korlátozását a nemzetközi emberi jogi standardokkal ellentétesnek és potenciónalisán diszkriminatívnak nevezték.⁹⁷ Mindez azonban irreleváns maradt a lett állam számára, és 2023 szeptemberében megkezdődött a jogszabály végrehajtása az 1., 4. és 7. osztályok lett tannyelvűsítésével.

96 A melléklet angol nyelven elérhető. Letöltés helye: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gId=37299>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

97 Latvia: UN experts concerned about severe curtailment of minority language education. *UN Human Rights*, 2023. február 8. Letöltés helye: www.ohchr.org; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

Összegzés

Lettország jelentős orosz betelepítés áldozata volt a szovjet megszállás időszakában. A kedvező geopolitikai fordulatot kihasználva 1991 őszén elszakadt a Szovjetuniótól, és *visszaállította* a függetlenségét, a betelepítések okán kialakult helyzet azonban komoly jogi, politikai és társadalmi kihívások elé állította a lett jogalkotót és jogalkalmazót. Az egyik legfontosabb kihívás a lett nyelv évtizedeken keresztül tartó tudatos elnyomása következményeinek felszámolása volt, aminek az oktatáspolitikai kiemelt színterévé vált.

Amíg a szovjet megszállás időszakában párhuzamos lett és orosz tannyelvű iskolarendszer működött az országban – előbbi a letteknek, utóbbi döntően mindenki másnak –, addig a függetlenség visszaállítása után Lettország ennek felszámolására törekedett. Ennek keretében 1990-től kezdve leválasztották a nem orosz kisebbségeket az orosz tannyelvű iskoláztatásról és saját, anyanyelvi oktatási intézményeket igyekeztek teremteni számukra. Ezt követően az állami felsőoktatásban és a szakoktatásban bevezették a lett nyelvű oktatást, majd egységes iskolarendszert hoztak létre. Az 1998-ban elfogadott és 1999 óta hatályos közoktatási törvények célja már a lett nyelvű oktatásra való átállás volt, azonban a folyamat közel sem ment olyan gyorsan, ahogy a jogalkotó azt tervezte.

A középiskolai oktatás teljes lett nyelvűvé tételét a 2004-re tervezett időpontról jóval későbbre, a 2010-es évek végére kellett halasztani, de még az anyanyelvű oktatás szűkítése is komoly társadalmi ellenállást eredményezett, különösen 2003–2004-ben. Ennek ellenére 2004-től felmenő rendszerben a 10–12. osztályokban bevezették a lett tanítási nyelv 60%-os kvótáját, majd 2019–2020-ban ezt 100%-ra emelték. A 2018-as oktatási reform különösképpen visszaszorította az oktatási nyelvi jogokat: az iskolát megelőző nevelés legfőbb céljává a lett nyelv elsajátításának elősegítését tették, az általános iskola 1–6. osztályában 50%-ra, 7–9. osztályokban pedig 80%-ra emelték a lett nyelven történő tanítás arányát. A következő radikális lépés a 2022-es oktatási törvénymódosítás volt, amely 2023. szeptember 1-jétől 1., 4. és 7. osztályokban emelte 100%-ra a lett tanítási nyelv arányát – csak a kisebbségi anyanyelv, illetve a kisebbségi kultúrához kapcsolódó tantárgyak jelentenek kivételt – majd ezt 2024-ben és 2025-ben követi a 2., 5. és 8., illetve a 3., 6. és 9. osztályokban is a 100%-os kvóta bevezetése. Ezzel gyakorlatilag belátható időn belül Lettországban megszűnik a kisebbségi oktatás lehetősége.

A 2003-as középiskolai reform során bevezetett 60%-os lett nyelvű tanítási arányt még azzal védte a kormány képviselője a törvénymódosítást vizsgáló 2005-ös alkotmánybíró-sági eljárásban, hogy hatékony kétnyelvűség akkor alakul ki, ha a kisebbségekhez tartozók nemcsak az államnyelvet tanulják lettül, hanem más, modern tudományokat is. Ezt az érvelést megfordítva egyértelmű, hogy a középiskolai kétnyelvű oktatás 2018-ban, illetve

az általános iskolai kétnyelvű oktatás 2022-ben elrendelt felszámolásának célja nem lehet más, mint a kisebbségi nyelvek tekintetében a hatékony nyelvhasználat csökkentése, felszámolása. A lett kormány és a törvényhozás azzal érvel, hogy mivel az állam egyetlen hivatalos nyelvet ismer el, annak – a lettnek – az ismerete a társadalmi integráció elengedhetetlen feltétele, az oktatási intézményrendszer feladata pedig annak elősegítése, hogy mindenki egyenlő érvényesülési lehetőségekkel rendelkezzen. Ezt az érvelést nemcsak a lett állam intézményei, így elsősorban az Alkotmánybíróság fogadja el, hanem – esetleg bizonyos fenntartásokkal – olyan nemzetközi jogvédő intézmények is, mint az EJEB vagy a Velencei Bizottság.

A lett állam képviselői rendszeresen érvelnek azzal, hogy az oktatás lett nyelvűvé tétele évtizedek óta zajló folyamat, amelynek célja a szovjet megszállás időszakában a lett nyelv társadalmi presztízsében és használatában elszenvedett csorbulások felszámolása. A valóság azonban ennél sokkal szomorúbb, ha kizárólag emberi jogi szempontból nézzük a kérdést és ez az, amire leginkább az ENSZ különleges jelentéstevőinek figyelemfelhívásai rámutatnak. Ha pusztán ebből a szögől nézzük, akkor gyakorlatilag Lettország szelektíven számolja fel a kisebbségi oktatási intézményrendszert, egyértelműen az orosz nyelvű iskolákat célozva ezzel. Ezt jól mutatja például az a megkülönböztetés, amit a magyar olvasó Ukrajna vonatkozásában már ismer: a kisebbségi nyelvek használatának differenciált korlátozását, amelyben többletjogokat kapnak azok a kisebbségi nyelvek. Ezek egyben az EU hivatalos nyelvei is. Lettország – és Ukrajna is – arra hivatkozik, hogy az ezeken a nyelveken oktató iskolák fenntartása az EU-s munkaerőpiachoz való hozzáférést segíti elő, de ez hamis érv valójában. Ez a megközelítés a szerző meglátása szerint az emberi jogok megcsúfolása, hiszen az érintett államokban élő kisebbségek saját kulturális és nyelvi identitásuk megőrzése érdekében kívánják gyermekeik számára az anyanyelvi oktatást – és ezt garantálja számukra az állam alkotmánya is –, nem pedig az EU-ban történő érvényesülés okán.

Ezt az érvelést is elfogadni látszanak az európai intézmények, ami sajnos nem pozitív fejlemény, még akkor sem, ha a magyar nyelvet és a külhoni magyar közösségek intézményeit ez a megközelítés védené – legalábbis jobban, mint a nem EU-s nyelveket beszélőket – olyan hipotetikus esetekben is, ha valamely állam a jobb társadalmi érvényesülés előmozdítása okán a kisebbségi tannyelvű oktatás leépítése mellett döntene. Érdemes hangsúlyozni, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságával szemben a Velencei Bizottság és a Keretegyezmény végrehajtását vizsgáló Miniszteri Bizottság a kiegyensúlyozottságot ajánlotta Lettország figyelmébe az államnyelv használatának erősítése és a kisebbségi nyelvek használhatóságának biztosítása tekintetében. Különösen kritikus pedig az ENSZ különleges jelentéstevőinek kommunikációja a lettországi oktatási reformokkal kapcsolatosan, amelyeket a lett kormány gyakorlatilag megválaszol, de valójában – a saját belső politikai céljai okán – figyelmen kívül hagy.

Lettország pozíciója történelmi perspektívába helyezkedve bizonyos szempontból érthető, de emberi jogi szempontból nem igazolható: a szovjet megszállás valóban a nemzethalál vízióját hozta el és a lett nyelv alárendeltségét eredményezte a saját országon belül, de a szerző meglátása szerint a társadalmi integrációt nem az fogja előmozdítani, ha a lakosság negyedétől-harmadától megtagadják az anyanyelvű oktatás jogát és ezzel egyértelműen másodrendű pozícióba taszítják őket. Ez még inkább kontraproduktív, mert a társadalmi feszültségek növelése révén alapot teremt olyan rosszindulatú külső beavatkozó számára, amely Lettország belső stabilitásának aláásásában lehet érdekelt. Látni kell azonban ebben Riga felelősségét is, hiszen a most vizsgált a korlátozó döntéseket nem egy ilyen külső aktor, hanem Lettország hozza, saját maga által gyengítve ezzel belső ellenálló képességét.

Irodalomjegyzék

Alijeva, Lilija: Left Behind? A Critical Study of the Russian-speaking Minority Rights to Citizenship and Language in the Post-Soviet Baltic States. Lessons from Nationalising Language Policies. *International Journal on Minority and Group Rights*, 2017. 24 (4). 484–536. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718115-02404004>

Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jogok védelme*. Oriens: Budapest, 1922. 120.

Bartóki-Gönczy Balázs: Államnyelvek Európában. *Kisebbségkutatás*, 2010. 19 (4). 602–620.

Batta, Anna: *The Russian Minorities in the Former Soviet Republics – Secession, Integration, and Homeland*. Routledge: London – New York, 2022.

Böszörményi Jenő: A kisebbségek oktatáshoz való jogának védelme a nemzetközi jogban. I. rész. *Pro Minoritate*, 2002. (4). 108–139.

Cheskin, Ammon: Synthesis and Conflict: Russian-Speakers' Discursive Response to Latvia's Nationalising State. *Europe-Asia Studies*, 2012. 64 (2). 325–347. DOI: <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.642582>

Commercio, Michele E.: Exit in the Near Abroad – The Russian Minorities in Latvia and Kyrgyzstan. *Problems of Post-Communism*, 2004. 51 (6). 23–32. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2004.11052185>

Dimitrovs, Aleksejs: A Dangerous Precedent for Minority Rights: the Latvian Constitutional Court's Ruling on Minority Schools. *Verfassungsblog*, 2019. május 2.

- Letöltés helye: <https://verfassungsblog.de>; letöltés ideje: 2024. 01. 15. DOI: <https://doi.org/10.17176/20190517-144117-0>
- Druviete, Ina: Linguistic human rights in the Baltic States. *International Journal of the Sociology of Language*, 1997. 127. 161–185. DOI: <https://doi.org/10.1515/ijsl.1997.127.161>
- Druviete, Ina: Sociolinguistic Aspects of Bilingual Education in Latvia. *Sociolinguistica*, 2000. 14 (1). 153–157. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110245196.153>
- Elsuwege, Peter van: *Russian-Speaking Minorities in Estonia and Latvia: Problems of Integration at the threshold of the European Union*. ECMI Working Paper No 20, European Centre for Minority Issues (ECMI), 2004.
- Germane, Marina: *The history of the idea of Latvians as a civic nation, 1850–1940*. PhD-értekezés. University of Glasgow, 2013.
- Gunta, Kļava: *The Language Situation in Latvia 2010–2015*. Latvian Language Agency: Riga, 2017.
- Gusachenko, Andrejs – Kleinberga, Vineta: The Emergence and Restoration of the State: Latvia in 1918 and 1990. *TalTech Journal of European Studies*, 2021. 11 (1). 55–78. DOI: <https://doi.org/10.2478/bjes-2021-0005>
- Hogan-Brun, Gabrielle: Language-In-Education across the Baltic: Policies, Practices and Challenges. *Comparative Education*, 2007. 43 (4). 553–570. DOI: <https://doi.org/10.1080/03050060701611946>
- Ijabs, Ivars: Alienated Neighbors – The Integration of the Russian-speaking Minority in Latvia. *Minorities – Social Position and Political Representation*. Konrad Adenauer Stiftung: 2013. 21–42.
- Mahwood, Will: Lettek és lengyelek (Latgallia – egy lettországi népcsoport sajátos történelmi öröksége). *Valóság*, 2016. 59 (6). 124–128.
- Manzinger Krisztián: *A területi fókuszú kisebbségvédelem szükségessége és főbb ismérvei Európában*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar: Budapest, 2019.
- Martuzāns, Bruno: Ethnicities in region of Latvia. Statistics. *ROOTS = SAKNES*, 1995–2002. Letöltés helye: www.roots-saknes.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15.
- Mežs, Ilmārs – Nēmets, Ādams (Németh, Ádám): 1935. Gada tautskaites datu pielāgojums rajonu un mūsdienu pagastu idealijumam. *Latvijas Zinatnu Akadēmijas Vestis/Proceedings of the Latvian Academy of Science* 2014. 68 (3–4). 61–84.
- Nagy Noémi: EU konform-e a lett oktatási reform? Megjegyzések a Boriss Cilevičs ügy margójára. *Kisebbségvédelem*, 2022/2. (VI.), 81–108.

- Ölveczky Anna: A Lett Köztársaság állampolgársági politikája 1989–2009. *Pro Minoritate*, 2010. (2). 137–161.
- Pavlenko, Aneta: Russian in Post-Soviet Countries. *Russian Linguistics*, 2008. 32 (1). 59–80. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11185-007-9020-1>
- Petropavlovskava, Alla: Latvia Passes Law on Free Development of Ethnic Groups. *JPRS Report Soviet Union Political Affairs*. US Department of Commerce, 1991. április 9. Letöltés helye: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA369735.pdf>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.
- Pisarenko, Olga: The Acculturation Modes of Russian Speaking Adolescents in Latvia: Perceived Discrimination and Knowledge of the Latvian Language. *Europe-Asia Studies*, 2006. 58 (5). 751–773. DOI: <https://doi.org/10.1080/09668130600732100>
- Solska, Magdalena: Citizenship, Collective Identity and the International Impact on Integration Policy in Estonia, Latvia and Lithuania. *Europe-Asia Studies*, 2011. (6). 1089–1108. DOI: <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.585762>
- Szesztay Ádám: Lengyel kisebbségek a Szovjetunió utódállamaiban. *Regio*, 1993. 4 (1–4). 30–58.
- Tomcsányi János: A lett közoktatás rendszere. *Néptanítók Lapja*, 1929. 62 (27–28). 5–6.
- Gál Kelemen: A német kisebbségek iskolai jogaik Európában. *Magyar Kisebbség*, 1927. 6 (9). 337–367.
- Vihalemm, Triin – Hogan-Brun, Gabrielle: Language policies and practices across the Baltic: processes, challenges and prospects. *European Journal of Applied Linguistics (EuJAL)*, 2013. 1 (1). 55–82. DOI: <https://doi.org/10.1515/eujal-2013-0004>